

УДК 347.9(477)

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ У ПРОЦЕСІ ДОВЕДЕННЯ: СУТНІСТЬ ТА СПОСОБИ

RESEARCH THE MEANS OF PROOF IN THE PROCESS OF REDUCTION: ESSENCE AND METHODS

Кучер Т.М.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури
юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

У даній статті розглядається процес дослідження засобів доказування як елемент процедури доведення з позиції його онтологічної суті. Аналізується зміст даної категорії, її основна мета відповідно до потреб сьогодення. На основі прикладу практичної ситуації пропонується новий спосіб дослідження засобів доказування і внесення відповідних змін у чинне законодавство України.

Ключові слова: доказ, засіб доказування, дослідження, доказування, доведення.

В данной статье рассматривается процесс исследования средств доказывания как элемент процедуры доведения с позиции его онтологической сути. Анализируется смысл данной категории, ее основная цель с потребностями современности. На основе примера практической ситуации предлагается новый способ исследования средств доказывания и внесение соответствующих изменений в действующее законодательство Украины.

Ключевые слова: доказательство, средство доказывания, исследование, доказывание, доведение.

This article discusses the process of researching the proof as a part of reduction procedure from a perspective of its ontological essence. It is analyzed the content of this category, its main goal in accordance with the needs of today. On the basis of practical situation is proposed a new method for the study of evidence and the need of appropriate changes to the current legislation of Ukraine.

Key words: proof, means of proof, research, proving, reduction.

Постановка проблеми. В українській судовій моделі процес дослідження доказів формально зводиться до ознайомлення суб'єктів доказування з наявними у справі засобами доказування у їх сукупності. Насправді ж має місце відшукування доказів у заявлених суду засобах доказування. Однак навіть з урахуванням існуючих способів дослідження при їх практичному застосуванні виникають труднощі у доведенні необхідних обставин, оскільки наявні способи не в змозі повно та обґрунтовано підтвердити об'єктивну реальність.

Стан дослідження. Способи дослідження доказів як елемент процедури доказування завжди були в центрі уваги наукової доктрини, оскільки саме при умові виявлення належних, допустимих, достовірних та достатніх доказів особами, які беруть участь у справі за допомогою нормативно закріпленого механізму, можна досягнути бажаних для особи результатів. Особливо слід виділити таких вчених як, С.В. Корнакова [3], В.В. Комаров [5], Ю.К. Орлов, Т.В. Цюра, С.Я. Фурса [4], Є.І. Фурса [4]. Наряду з таким

науковим інтересом до даної категорії і досі існує значна кількість дискусій як щодо віднесення такої процедури до складових процесу доказування чи доведення, так і алгоритму вчинення тих чи інших процесуальних дій. Як невіршену частину загальної проблеми можна виділити відсутність законодавчих положень відносно змістовного навантаження досліджуваної категорії та важкість застосування для досягнення бажаного результату при встановленні певних обставин.

Мета дослідження полягає у проведенні комплексного аналізу місця процесу дослідження засобів доказування у системі процесів доказування та доведення, встановленні його дійсної суті та формулюванні на цій підставі нових способів дослідження засобів доказування, а також запропонуванні конкретних пропозицій по вдосконаленню чинного законодавства України.

Виклад основного матеріалу. Як лексично, так і змістовно дослідженням є не просто зачитування зібраних матеріалів та описування у них подій, а процедура їх вивчення, можливість з'ясування їх автентичності, тобто цілий комплекс заходів по всебічному аналізу (пізнанню) наявних у справі доказових матеріалів. Так, суд та допоміжний персонал як обов'язковий учасник процесу особисто позбавлений можливості спостерігати за подіями об'єктивної дійсності, однак у процесі дослідження засобів доказування може накопичити необхідні дані шляхом взаємодії з об'єктами чи суб'єктами пізнання. Особи, які беруть участь у справі, можуть бути особисто стороною виниклих відносин та очевидцями буття, що сформувало суб'єктивне їх сприйняття та уявлення. Або, навпаки, вивести умовивід про порушення своїх правомочностей завдяки абстрактному мисленню шляхом взаємодії з суспільством та аналізу об'єктів реального світу. Що ж до інших учасників процесу, то саме у цій групі мають свій вираз усі трактування пізнавальної діяльності. Так, Р.В. Тертишников зазначає, що вірне знання про фактичні обставини судової справи – судові пізнання – досягається в процесі і в результаті певної процесуальної діяльності учасників судового процесу, яку і можна у загальному вигляді вважати судовим доказуванням [1, с. 8]. Але такі висновки з приводу співвідношення цих явищ є досить поспішними, зважаючи на їх складну внутрішню структуру та змістовні характеристики. Інші взагалі зводять пізнавальну діяльність суду не до підкорення юридичним законам, а законам пізнання, діалектики, логіки [2, с. 107]. Але судова діяльність, у першу чергу, є юрисдикційною діяльністю, яка базується на здійсненні правосуддя на основі Конституції і законів України, забезпечуючи при цьому верховенство права (ч. 1 статті 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Але, дійсно, істинність та достовірність обставин можна встановити, лише використовуючи філософські та логічні правила і закони. С.В. Корнакова, співвідносячи пізнання з процесом доказування як ціле та частину у кримінальному процесі, вказує, що перше являє собою отримання знань про ті чи інші предме-

ти і явища дійсності, а друге – обґрунтування отриманого знання відповідними засобами для надання можливості пізнання тих же обставин іншими особами й перевірки отриманого знання на достовірність, тобто пізнання є гносеологічною основою доказування, так як доказується завжди пізнане, однак вони не ототожнюються між собою, адже пізнання може обмежуватися з'ясуванням будь-якої обставини тільки слідчим, а доказування передбачає не тільки встановлення факту слідчим, але і перетворення його із «факту для себе» у доказовий факт [3, с. 6-7]. Незважаючи на кримінальний відтінок, кореляція взаємопов'язаних явищ має важливе наукове та практичне значення. Проте усічене сприйняття гносеологічної основи обумовлено злиттям у російській нормативно-правовій базі та юридичній доктрині у понятті «доказування» двох процесів: механічного, який полягає в отриманні доказової бази, та логічного, як обробки отриманої інформації про шукані обставини.

В свою чергу, в українській доктрині вчений С.Я. Фурса, в залежності від змісту виконуваних дій, обмежує процес доказування шляхом виділення процесу доведення, яким є розумова діяльність осіб, що беруть участь у справі, орієнтована на досягнення позитивного результату у захисті власних прав та інтересів у суді, яка виражається у юридично грамотному обґрунтуванні позиції у справі [4, с. 392]. Процесом же дослідження доказів вона визначає процесуальну діяльність суду та осіб, які беруть участь у справі, яка спрямована на перевірку та встановлення належності та допустимості доказів, які подані сторонами на підтвердження їх вимог та заперечень, їх достатності та достовірності [4, с. 393]. Іншими словами, у даному визначенні основним критерієм виступають правила, що висуваються при оцінці доказів (належність, допустимість, достовірність та достатність). В.В. Комаров та П.І. Радченко під такою процедурою розуміють безпосереднє сприйняття, вивчення доказів, яке проводиться у судовому засіданні з дотриманням принципів усності та безпосередності, яке здійснюється за участю сторін та інших суб'єктів доказової діяльності, у ході якого здійснюється їх перевірка, зіставлення одного доказу з іншим, усуваються протиріччя тощо [5, с. 481-482]. Як бачимо з наведених визначень, ключовою дією при здійсненні дослідження є перевірка зібраних засобів доказування на наявність в них доказів.

Так, при здійсненні правосуддя пізнання завжди опосередковується предметом справи та аргументаціями осіб, які беруть участь у справі. Так, ч. 1 статті 179 ЦПК України визначає, що предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Іншими словами, пізнається все те, що необхідно для вирішення конкретної судової справи. В протилежному випадку суд самостійно або за клопотанням активних учасників процесу повинен елімінувати все за-

йве, що відстороняє суб'єктів від базового об'єкта розгляду.

Нині даний етап процесу представляє собою встановлення фактів завдяки дослідженню показань свідків, письмових та речових доказів, висновків експертів (ч. 2 статті 179 ЦПК України). Виходячи з виду засобів доказування, застосовується і відповідний спосіб виявлення доказів. Для вивчення показань свідків характерний допит, письмових доказів – їх оголошення та надання для ознайомлення особам, які беруть участь у справі, речових – огляд судом та пред'явлення особам, які беруть участь у справі, звуко-, відеозапис – шляхом відтворення та, відповідно, демонстрації, висновку експерта – його оголошення. Крім того, незалежно від досліджуваного засобу доказування, суд має право на цьому етапі скористатися усними консультаціями або письмовими роз'ясненнями (висновками) спеціаліста (стаття 190 ЦПК України).

У законодавстві під дослідженням доказів визначається предмет доказування, яким є факти, що обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Аналізуючи закріплене визначення, слід звернути особливу увагу на існуючі в ньому теоретичні та семантичні неточності та, відповідно, усунення їх шляхом внесення відповідних змін. Спершу відзначимо, що навіть законодавчо (а саме у ч. 2 статті 10 ЦПК України) застосовується такий термін, як доведення.

Основним змістом процедури дослідження доказів є вивчення та аналіз доказової бази сторін, перевірка їх істинності, пізнання їх онтологічної суті. Пізнання ж є невід'ємною частиною мисленнєвої діяльності, саме тому дослідження доказів вже є складовим елементом процесу доведення, а не доказування. Тобто на цьому етапі вже вірно говорити про предмет доведення. Із буквального контексту ч. 1 статті 179 ЦПК України далі виходить, що головною задачею є доведення фактів, що потрібні особам, які беруть участь у справі, які підлягають встановленню при ухваленні судового рішення для досягнення ефективного судового захисту. Застосування такого терміну, як факти, є грубим порушенням доктринально усталених поглядів на його зміст. Так, юридичними фактами визнаються конкретні життєві обставини, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин [6, с. 318]. Для надання їм статусу конкретних має бути перевірена якісна придатність запропонованих особами, які беруть участь у справі, засобів доказування на їх життєдайність, надання переваги доказам однієї сторони відносно доказів іншої, з обґрунтуванням свого вибору.

За таких обставин виправданим вважаємо застосування у Німецькому процесуальному укладенні словосполучення «доказ переважної вірогідності твердження» (§ 294 Цивільного процесуального укладення Німеччини) [7, с. 97], адже на момент розгляду справи як у суду, так і осіб, які беруть участь

у справі, не може бути цілковитої впевненості у вірності певного твердження чи заперечення та надання переваги позицій однієї з сторін. Теорія вірогідності твердження передбачає, що якщо суд може оцінити доказ як «більш вірогідний, ніж ні», то рішення по справі може бути винесено [8, с. 605]. Тому суд на цьому етапі може лише допускати можливість доведення чи спростування необхідної обставини за допомогою доказу, що може міститися у запропонованому особами, які беруть участь у справі, засобі доказування. Отже, на стадії дослідження доказів можна вести мову лише про переважну вірогідність тверджень осіб, які беруть участь у справі та наданих ними засобів доказування.

Всі варіанти дослідження мають власну структуру, прийоми, зміст вчинюваних при цьому дій, який залежить від вивчаємого засобу доказування. При цьому спрямування таких дій має на меті довести вірогідність наданих особою засобів доказування та спростувати засоби доказування, надані іншими суб'єктами аргументації. Той чи інший порядок, образ дій, метод у виконанні якої-небудь роботи, у досягненні якої-небудь мети позначається словом «спосіб» [9, с. 10]. Тому доцільним здається для розуміння та характеристики наведених ч. 2 статті 179 ЦПК України процедур застосовувати термін «способи дослідження».

Виходячи із практичної діяльності під час дослідження доказів, виникає необхідність встановлення певної особистості, речей, майна ідентифікувавши їх відносно повідомлених щодо них відомостей. Так, при розгляді справи за позовом В.Н., В.У., В.О до В.А. про збільшення частки та поділ майна для спростування тверджень позивачки про неприйняття участі у витратах на спірну квартиру відповідач викликав у якості свідків двох осіб, які мали підтвердити, що допомагали останньому у проведенні ним ремонту такого майна. Також відповідач стверджував, що надавав кошти позивачці для підтримання квартири у належному стані через свого друга. Позивачі під час допиту таких осіб зазначали, що ніколи в житті цих свідків не бачили. Наряду з цим В.Н. не заперечувала, що дійсно отримувала зовсім від іншої особи кошти, але вони були передані на інші цілі. У такому випадку вже після початку розгляду справи по суті виникла необхідність перевірки правдивості показань свідків та встановлення особи, яка могла бути присутня під час таких обставин. Аналогічна ситуація може скластися, коли свідок чи сторона, допитана у якості свідка, може впізнати особу, що необхідно для вирішення справи, але не володіє персоніфікованими даними відносно її особистості. Для забезпечення можливості вірного знання слід включити до переліку способів дослідження доказів ще один їх вид – пред'явлення для впізнання. Відповідно ЦПК України слід доповнити нормою наступного змісту:

«Пред'явлення для впізнання.

1. Якщо під час дослідження засобів доказування виникла необхідність встановлення особи, яка може підтвердити чи спростувати стверджені особами,

які беруть участь у справі, обставини, або перевірки даних, повідомлених свідками або сторонами, третіми особами, їх представниками, допитаними як свідки відносно відомих йому дій чи подій за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, суд може перевірити такі обставини за допомогою пред'явлення для впізнання.

2. У клопотанні про пред'явлення для впізнання повинні бути зазначені: перелік осіб, які могли б, виходячи із показань свідка чи сторін, третьої особи, їх представників, допитаних як свідки, бути впізнані такими учасниками цивільного процесу з зазначенням щодо кожного з них місця їх проживання (перебування) або місця роботи чи навчання, поштового індексу; номери засобів зв'язку, якщо такі відомі; свідок чи сторона, третя особа, їх представники, допитані як свідки, якій повинні пред'являтися особи для впізнання, обставини, за яких таке впізнання є необхідним.

3. Особа, яка бере участь у справі, у судовому засіданні оголошує таке клопотання без зазначення переліку осіб, які викликаються для впізнання. Суд після його оголошення пропонує іншим особам, які беруть участь у справі, зазначити на окремому аркуші осіб, які, на їх думку, можуть бути впізнані, виходячи з клопотання, яке безпосередньо подається суду і не підлягає ознайомленню серед інших учасників процесу.

4. Питання про пред'явлення для впізнання вирішується ухвалою, яка постановляється у нарадчій кімнаті.

5. Проголошенню підлягає лише констатація судом задоволення клопотання про пред'явлення для впізнання чи відмова у такому задоволенні.

6. Повідомлення осіб, які повинні бути пред'явлені для впізнання, здійснюється судовою повісткою про виклик.

7. Особи, які не з'явилися у судове засідання у зазначений час без повідомлення поважності причин

такої неявки з долученням доказів, підтверджуючих такі причини підлягають приводу.

8. Пред'явлення для впізнання проводиться після з'явлення всіх осіб, визначених відповідною ухвалою та осіб, які будуть проводити таке впізнання. Перед пред'явленням для впізнання свідку, який буде його проводити, нагадується про складену ним присягу та кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання і відмову від давання показань. Після чого йому роз'яснюються обставини, за яких необхідне впізнання особи і у залу судових засідань запрошують всіх осіб, що пред'являються для впізнання. У разі, якщо свідок може ідентифікувати їх за голосом чи іншими характеристиками, суддя просить кожного з них виголосити однакову фразу або вчинити інші дії, необхідні для впізнання. Потім суддя пропонує свідку обрати особу (осіб), яка(і), за його переконанням, є тою, про яку він повідомляв у своїх показаннях і яку було необхідно впізнати. При наявності такої (таких) серед впізнаваних суддя залишає свідка в залі судового засідання до закінчення розгляду справи, усі інші особи, які пред'являються для впізнання, можуть залишити залу засідання суду до закінчення розгляду на власний розсуд, а особа, яку впізнали, продовжує участь у справі як свідок та підлягає негайному допиту у порядку, встановленому цим Кодексом».

Висновки. З урахуванням нового способу дослідження існуючої норми ЦПК України потребують певного уточнення, а саме: ч. 2 статті 179 ЦПК України повинна бути доповнена новим способом дослідження – пред'явленням для впізнання, а п. 5 ч. 1 статті 75 ЦПК України викладено в такій редакції: зазначення, в якості кого викликається особа (як позивач, відповідач, третя особа, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка пред'являється для впізнання). Результати даного дослідження можуть використовуватися при подальшому вивченні етапу дослідження доказів та його способів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тертишніков Р.В. Доказування і докази в судочинстві України: Науково-практичний посібник [Текст] / Р.В. Тертишніков // – Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. – 88 с.
2. Боннер А.Т. Установление обстоятельств гражданских дел [Текст]. / А.Т. Боннер // – М. : Городец, 2000. – 328 с.
3. Корнакова С.В. Уголовно-процессуальное доказывание: гносеологические и логические проблемы [Текст]. / С.В. Корнакова // – М. : Юрлитинформ, 2010. – 152 с.
4. Цивільний процес України: академічний курс [Текст] : [підручн. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / [Фурса С.Я., Фурса Є.І., Гетманцев О.В. та ін.]; за ред. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. – 848 с. – (Серія «Процесуальні науки»).
5. Комаров В.В., Радченко П.І. // Курс цивільного процесу : підручник [Текст] // В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
6. Хропанюк В.Н. Теория государства и права : Учебное пособие для высших учебных заведений [Текст] / Под ред. профессора В.Г. Стрекозова. – М. – 377 с.
7. Гражданское процессуальное уложение Германии. Ввод. Закон к Гражд. процессуальному уложению: пер. с нем. [Текст] / [В. Бергман, введ., сост.]. – М. : Волтерс Клувер, 2006. – 472 с.
8. Гражданский процесс [Текст] / Под ред. В.В. Яркова. 5-е изд. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – С. 605.
9. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ushakov-term-71957.htm>.
10. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный словарь [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Efremova-term-103948.htm>.